

УДК 38.2.64

Черник Д.П.,
старший викладач кафедри економіки підприємства
Відокремленого підрозділу Національного аграрного
університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

НЕОБХІДНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ РАЦІОНАЛЬНИХ РОЗМІРІВ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. В статті розглянуто необхідність встановлення оптимальних розмірів землекористування сільськогосподарських підприємств з метою виправлення негативних наслідків земельної реформи як необхідної умови забезпечення раціонального використання земельних ресурсів;

Ключові слова: земельні відносини, сільськогосподарські угіддя, раціональне використання, розміри землекористування.

Annotation.

The article deals with the necessity of establishing the optimal sizes of farm land of agricultural enterprises in order to remedy the negative effects of land reform as a prerequisite for rational use of land resources.

Statement of the problem. The cost-effectiveness and ability of agricultural enterprises to realize a competitive production depends on many factors. Prominent among them are the size of land of the company, as they determine the use of other inputs. Therefore, establishing rational land size of farmlands is an important and actual problem on the modern stage of development of the agricultural production.

The aim of the article - to substantiate the need of formation the optimal size of farm land for their rational use of agricultural enterprises in the modern conditions of development of land relations.

The main material. Efficient agricultural production impossible to organize without optimization the involving all inputs and first of all the land resources.

The optimum size of the land in the agricultural production is necessary for implementing of the required number of scientifically based crop rotations, and thus maintaining of soil fertility, to use all necessary range of latest technology and machines both for production and for final processing of raw materials to finished products. Besides the size of the land is a determining factor in deciding the problem of ecological agricultural land use, their protection and preservation.

Conclusions. At the level of land use in the present conditions the most affects imperfect land relations that create the possibility of excessive concentration of agricultural land and monopolizing the industry.

The regulation of land relations in all aspects of the problem, including legislative confirmation maximum size of land, including associations and companies under one parent holding company are at the first place.

Keywords: land relations, farmland, rational use, the size of use land.

Постановка проблеми. Економічна ефективність та здатність аграрних господарств здійснювати конкурентоспроможне виробництво залежить від багатьох факторів. Чільне місце серед них займають розміри землекористування підприємства, так як вони визначають використання інших факторів виробництва. Тому встановлення раціональних розмірів землекористування сільськогосподарських підприємств є важливою і актуальною проблемою сучасного етапу розвитку сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження використання земельних ресурсів здійснювалось рядом вчених таких як: В.В. Горлачук, Д.С. Добряк, М.В. Зубець, В.Я. Месель – Веселяк, І.Р. Михасюк,

Л.Я. Новаківський, Б.С. Носко, П.Т. Саблук, А.Я. Сохнич, О.Г. Тараріко, А.М. Третяк та інші.

Їх наукові праці присвячені різним аспектам використання земельних ресурсів в Україні та розвитку земельних відносин на протязі всіх етапів здійснення аграрної реформи. Але, незважаючи на багато чисельні теоретичні напрацювання вчених, на сьогодні визначення раціональних розмірів землекористування в аграрному виробництві є предметом численних дискусій, а відсутність дієвого механізму реалізації виробленої концепції раціонального використання земельних ресурсів в цілому і особливо земель сільськогосподарського призначення, яка не передбачає вимог чи обмежень щодо

розмірів землекористування, на практиці веде до утворення величезних агрохолдингів, та поступового зникнення дрібних і середніх господарств. Тому проблема встановлення раціональних розмірів землекористування з кожним роком загострюється і вимагає додаткових наукових досліджень.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності формування таких розмірів землекористування сільськогосподарських підприємств, які б забезпечували раціональне використання земельних угідь сільськогосподарського призначення в сучасних умовах розвитку земельних відносин.

Виклад основного матеріалу. Ефективне сільськогосподарське виробництво неможливо організувати без оптимізації залучення всіх факторів виробництва і насамперед земельних ресурсів. Що стосується останніх, то, в силу їх природних особливостей, недостатньо вирахувати тільки оптимальний розмір землекористування, який приносить максимум прибутку сьогодні. Сучасні сільськогосподарські підприємства повинні бути раціональних розмірів.

Раціональний розмір землекористування в сільськогосподарському виробництві це такий, який забезпечує запровадження необхідної кількості науково обґрунтованих сівозмін, а отже підтримання родючості ґрунтів, для використання усього необхідно-

го спектру новітніх технологій та машин як для виробництва, так і для остаточної переробки сировини на кінцеву продукцію і на цій основі досягнення максимального ефекту у здійсненні мети землекористування [5;6;7;8].

Але, на жаль, з самого початку реформування аграрного сектора економіки і до сьогодні, цьому визначальному фактору організаційного залучення земельних угідь сільськогосподарського призначення у суспільне виробництво не приділяється належної уваги. Як свідчить практика, розмір землекористування сільськогосподарських підприємств формується і змінюється довільно.

В Тернопільській області в ході аграрної реформи було створено 1220 підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, які за роки реформування перетерпіли численні організаційно правові трансформації. Як бачимо з таблиці 1 найбільше в області функціонує фермерських господарств – 594 одиниці, найменше виробничих кооперативів – 3 одиниці. Втім, як показують дослідження, рівень використання земельних угідь істотно не залежить від організаційних форм виробництва. Більшою мірою ефективність використання земельних ресурсів залежить від розмірів землекористувань [3].

Таблиця 1

Кількість діючих господарюючих суб'єктів за формами господарювання у сільському господарстві Тернопільської області

Показники	2005 р.		2010 р.		2012 р.	
	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%
Усього підприємств	1220	100,0	1082	100,0	1052	100,0
Господарські товариства	214	17,5	185	17,1	181	17,2
Приватні підприємства	290	23,8	225	20,8	213	20,2
Виробничі кооперативи	17	1,4	3	0,3	3	0,3
Фермерські господарства	617	50,6	603	55,7	594	56,5
Державні підприємства	7	0,6	4	0,4	5	0,5
Підприємства інших форм господарювання	75	6,1	62	5,7	56	5,3

Якщо розглядати реформування аграрних господарств області в динаміці за три роки, то можна виявити тенденцію зростання певного рівня концентрації виробництва взагалі і земельних площ зокрема. Так з 2010 року

по 2013 рік кількість діючих сільськогосподарських підприємств скоротилася на 168 одиниць. Зменшення їх кількості відбулося в основному за рахунок господарських товариств і приватних підприємств відповідно

на 33 і 77 одиниць. Зменшилася також кількість фермерських господарств та виробничих кооперативів відповідно на 23 та 14 одиниць.

Відповідно до цього відбувся перерозподіл землекористування (табл.2), якщо в 2010

році площа землекористування в підприємствах групи 5000,0 га і більше складала -36.7 %, то в 2012 році вже 39.5 % , але найбільш значний приріст відбувся в групі підприємств з розміром землекористування більше 10000,0 га.

Таблиця 2

Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств в Тернопільській області за розміром сільськогосподарських угідь

Показники	Усього підприємств		Відсотків до загальної кількості		Площа сільськогосподарських угідь, тис.га		Відсотків до загальної площі сільськогосподарських угідь	
	2010	2012	2010	2012	2010	2012	2010	2012
Роки	2010	2012	2010	2012	2010	2012	2010	2012
Підприємства	1082	1052	100,0	100,0	523,8	525,8	100,0	100,0
у т.ч. площею, га								
до 5,0	107	108	9,9	10,3	0,4	0,4	0,1	0,1
5,1–10,0	129	115	11,9	10,9	1,1	1,0	0,2	0,2
10,1–20,0	139	135	12,8	12,8	2,1	2,1	0,4	0,4
20,1–50,0	179	175	16,5	16,6	6,2	5,9	1,2	1,1
50,1–100,0	80	71	7,4	6,7	5,6	5,0	1,1	0,9
100,1–500,0	153	151	14,1	14,3	38,3	36,2	7,3	6,9
500,1–1000,0	92	84	8,5	8,0	67,4	62,6	12,9	11,9
1000,1–2000,0	60	57	5,6	5,4	82,6	82,3	15,8	15,6
2000,1–3000,0	22	21	2,0	2,0	54,4	53,5	10,4	10,2
3000,1–4000,0	11	9	1,0	0,9	38,3	30,2	7,3	5,8
4000,1–5000,0	8	9	0,7	0,9	34,7	39,1	6,6	7,4
5000,1–7000,0	6	8	0,6	0,8	32,8	45,1	6,2	8,6
7000,1–10000,0	7	3	0,7	0,3	58,2	25,7	11,1	4,9
більше 10000,0	7	9	0,7	0,9	101,6	136,7	19,4	26,0

Так як і скрізь по Україні, в Тернопільській області пошук найбільш ефективних форм господарювання в нових умовах розвитку аграрного виробництва висунув на передній план створення та успішний розвиток нових для України формувань – величезних агрохолдингів.

Як бачимо з таблиці 2 всього 20 таких формувань мають в користуванні близько 40% угідь області, а решту земельного фонду належить 1032 підприємствам. Причому найбільш значне зростання відбулося в групі підприємств з розміром 700–10000 і більше га сільськогосподарських угідь – на 6.6 % або на 35, 1 тис. га.

Найбільший і найбільш відомий серед інших в Тернопільській області агрохолдинг «Мрія», який У 2012 році значно розширив свої земельні ресурси (приблизно на 66000

гектарів), при цьому загальний обсяг земельного банку досяг 295000гектарів.

Основою такої концентрації стали техніко-економічні переваги які має велике виробництва порівняно з дрібним [1]. Проте, збільшення розмірів підприємств та їх підрозділів не може бути безмежним, адже на певному етапі росту виникає ряд проблем які суттєво впливають на їх діяльність [2, с.5].

Зокрема, виникає проблема зниження ефективності управління і як наслідок зниження віддачі від використання всього ресурсного потенціалу підприємства.

Але, на нашу думку, цей фактор в значній мірі залежить від професійності менеджерів і не скрізь виступає стримуючим фактором надмірної концентрації сільськогосподарських угідь в межах одного підприємства.

Проблема в тому, що процес формування розміру землекористування сільськогосподарського підприємства в сучасних умовах не регулюється законодавчо і залежить насамперед від цілей, які ставить перед собою підприємство та засобів їх досягнення [9]. Розрахунки науковців мають тільки рекомендаційний характер. При цьому більшість з них визначають оптимальні розміри сільськогосподарських підприємств для лісостепової зони – (5-6 тис. га сільськогосподарських угідь); фермерських господарств – 400 га.

В Тернопільській області в цей інтервал входить всього 10 товариств, які використовують для виробництва 10,7 % від всіх сільськогосподарських угідь і 140 фермерських господарств що займають 6.9 %. Тобто тільки 17.6 % від всіх угідь відповідають цим рекомендаціям. Інші або надто малі, або наміру концентровані. В цих умовах не можна чекати того, що проблему оптимального розміру сільськогосподарського землекористування виявить практика. Без законодавчих обмежень надмірної концентрації земельних ресурсів в одних руках проблема не вирішиться сама по собі.

В ринкових умовах виробництва, тільки в оптимальних за розмірами землекористування підприємствах можна досягти раціонального використання земель тому для підвищення ефективності виробництва в сільському господарстві та створення конкурентоспроможної продукції важливо сформувавши раціональні за розмірами підприємства відповідно до вимог ринку та наукових рекомендацій [4].

Якщо ми проаналізуємо за рахунок землекористування яких підприємств відбувся приріст земельного банку агрохолдингів (табл.2), то побачимо що це відбулося за рахунок скорочення землекористування підприємств дрібних і середніх розмірів. Отже ні один з прийнятих раніше нормативних актів, покликаних врегулювати це явище, не зупиняє цього процесу.

Таким чином виконане нами дослідження дозволяє зробити наступні **висновки**:

1. На рівень використання земельних угідь в сучасних умовах найбільше впливає недосконалість земельних відносин що створюють можливість надмірної концент-

рації сільськогосподарських угідь та монополізації галузі.

2. Недостатнє фінансування галузі яке не дозволяє дрібним підприємствам скоректувати систему агротехнологій, створити систему машин які б забезпечили високоефективне використання сільськогосподарських угідь не тільки в надпотужних підприємствах.

3. Наукове обґрунтування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств для певного виробничого напрямку і природно економічної зони носить тільки рекомендаційний характер, тому не враховується органами які приймають рішення про розміри землекористування.

4. Тому в цих умовах на перший план виходить врегулювання земельних відносин у всіх проблемних аспектах, зокрема законодавче закріплення максимальних розмірів землекористування, в т.ч. і в об'єднаннях підприємств під одним материнським холдингом.

5. Необхідність пошуку джерел фінансування аграрного сектора та їх доступності для всіх сільськогосподарських підприємств, незалежно від їх розмірів, для техніко технологічного переозброєння сільськогосподарського виробництва а отже і здійснення ефективного землекористування.

6. У всіх суб'єктів господарювання забезпечити наукове проектування системи сівозмін, причому розміщення окремих культур у полях сівозмін і їх правильне чергування повинно передбачати не тільки сьогоденній економічний ефект, але і збереження родючості ґрунту.

7. Вдосконалення структури посівних площ Обґрунтування раціональної структури посівних площ на перспективу в кожному господарстві повинно базуватися на необхідності збільшення обсягу і підвищення економічної ефективності виробництва продукції, але з врахуванням того що вищий ефект одержимо тоді, коли економічне обґрунтування структури посівних площ доповнюється агротехнічним впливом сівозміни.

8. У цих умовах позитивно вирішити проблему підвищення ефективності використання землі можливо тільки шляхом коригування систем землеробства і агротехнологій у бік ресурсозбереження за рахунок ефе-

ктивнішого використання природно біологічних факторів. Адже від того, наскільки ефективно використовуються земельні ресурси в значній мірі залежить ефективність роботи агропромислового комплексу в цілому.

Література:

1. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? // Німецько-Український Аграрний Діалог: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. — К. — 2008. — 20 с.
2. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 3–9.
3. Будзьяк В.М. Трансформація земельної власності в сільському господарстві / В.М. Будзьяк // Продуктивні сили і регіональна економіка: — ч.2. — К. : РВПС України НАН України, 2002. — С.168–173.
4. Горлачук В.В. Формування конкурентоспроможності землекористування в регіоні / В.В. Горлачук. — Наукові праці. Том 133. Випуск 120. — С. 110-114.
5. Данкевич А.Є. Оптимальні розміри сільськогосподарських землекористувань промислового типу в Україні/ А.Є Данкевич// Економіка АПК. —2008. — № 9. С.34.
6. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2005. — № 6. — С. 17-26.
7. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 13-20.
8. Месель-Веселяк В. Я. Оптимальні розміри селянських фермерських господарств / В. Я. Месель-Веселяк, Р. В. Пікус // Сільські обрії. —1995. —№ 3–4. — С. 13–17.
9. Трегобчук В.М. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері : наук. доп. / В.М. Трегобчук, Н.М. Скурська, В.Д. Яровий. — К. : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2004. — 47 с.